Глинени масички от неолитното селище до град Върбица, област Шумен

Светлана Венелинова [а], Валери Григоров [б]

[а] *Регионален исторически музей – Шумен; Шумен 9700, бул. Славянски 17; lihnida_sv@abv.bg*

[б] *Секция за средновековна археология, Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, София 1000, ул. Съборна 2; valerig@abv.bg*

Clay miniature tables from the Neolithic settlement near the town of Varbitsa, Shumen district

Svetlana Venelinova [a], Valeri Grigorov [b]

[a] *Regional History Museum–Shumen, 17 bld. Slavianski, 9700 Shumen, Bulgaria; lihnida_sv@abv.bg*

[b] *Department of Medieval Archaeology, National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria; valerig@abv.bg*

ABSTRACT

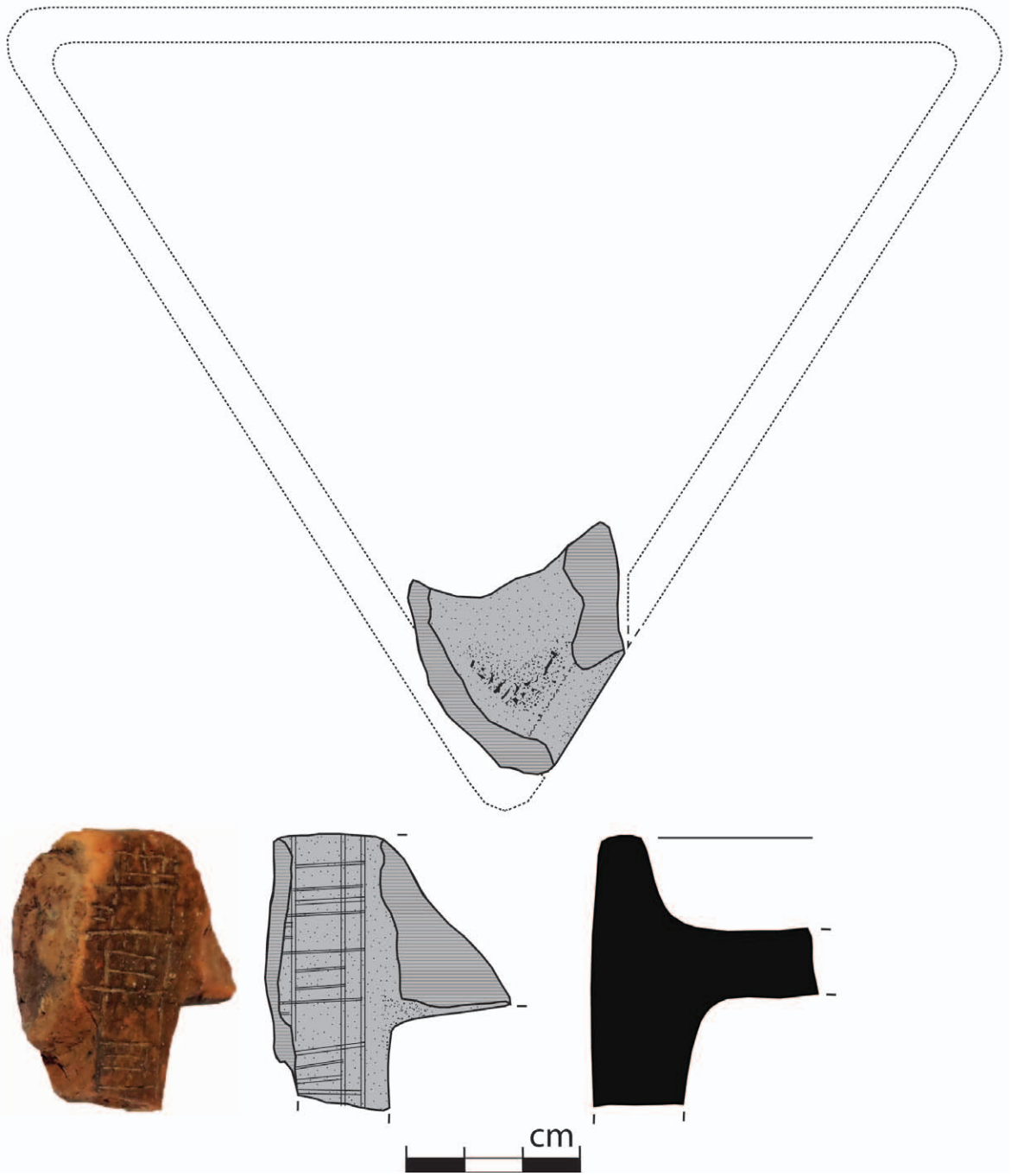
This report presents 16 fragments of clay miniature tables found in the Neolithic settlement near the town of Varbitsa. They derive from different stratigraphic levels. Nine fall in the period Karanovo II-III (№1-9), six are found in layers that are associated with Karanovo II (№10-15) and one originates from a stratigraphic level that represents the boundary between Karanovo I and Karanovo II (№16). Only six of the finds have an indication for their shape– five are triangular and one is rectangular. Three examples give some information about the height of the artefacts – between 6,2 and 7,7 cm, while the reconstructed length of the walls is around 15 cm. The clay tables have several techniques and motifs of decoration. The technological, formal and decorational characteristic of the miniature clay tables from Varbitsa are very similar to the multiple finds of the same kind from other Neolithic settlements at the Balkans.

KEYWORDS

Neolithic, prehistory, clay miniature tables, Ovcharovo culture

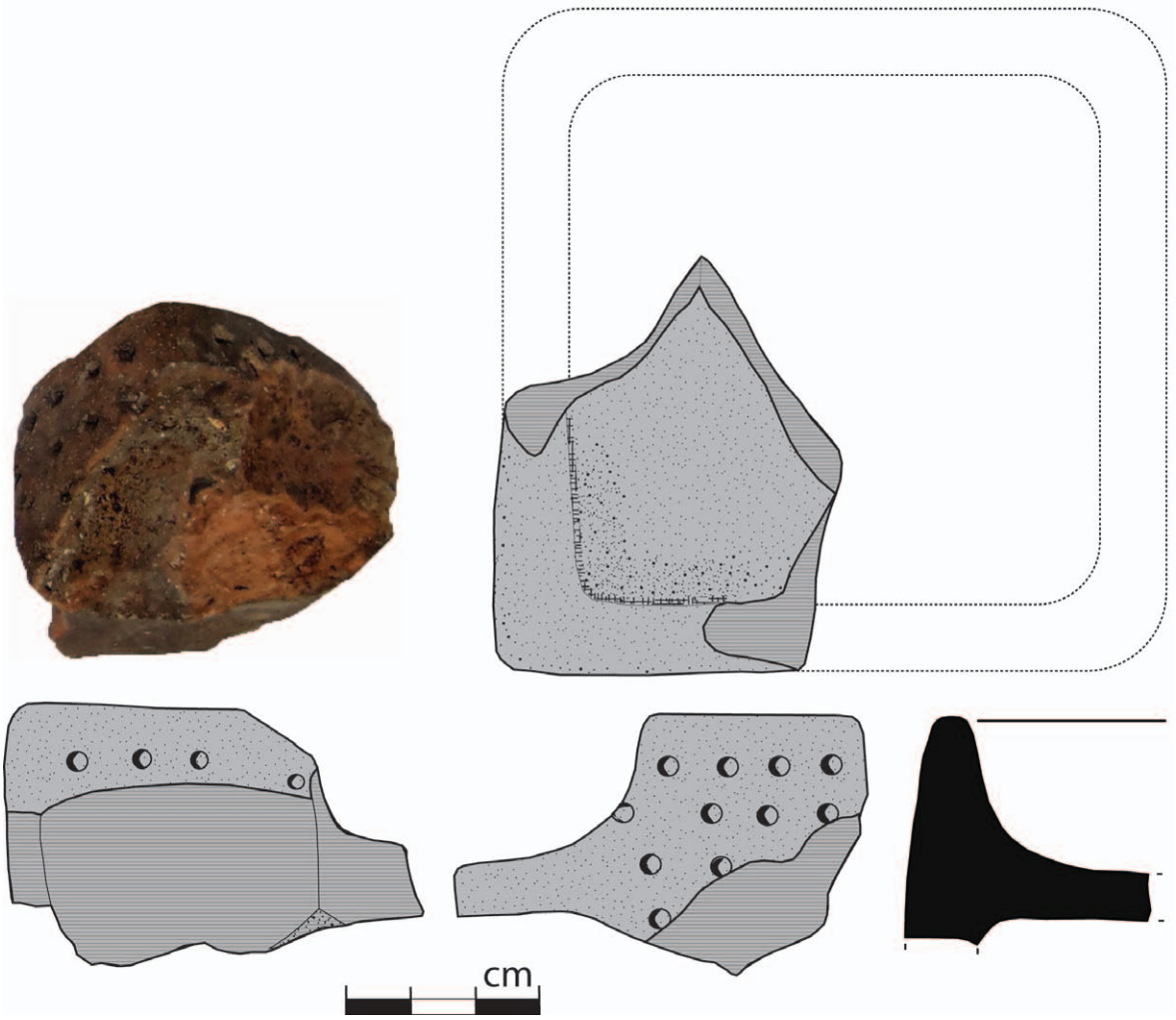
Въведение

Глинените масички принадлежат към групата на малките предмети и са един от характерните елементи на праисторическата култура. Фрагменти от такива съдове се откриват често при археологически проучвания на селища от неолитната епоха. Предмет на настоящата статия са намерените през 2015 г. при археологическите разкопки на многослойното селище до гр. Върбица масички. Обектът се намира на около 2,5 км североизточно от Върбица. Селището е разположено на слабо издигната тераса при водослива на два притока на река Голяма Камчия. За да се изясни стратиграфията и културната хронология на селището, през 2015 г. се проведоха сондажни археологически разкопки. Направени са два изкопа – първият в централната част на селището, а вторият в периферията (Григоров и др. 2016, 78-81).

Обр. 1. Фрагмент от масичка № 1 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 1. Fragment of table № 1 (drawing S. Venelinova)

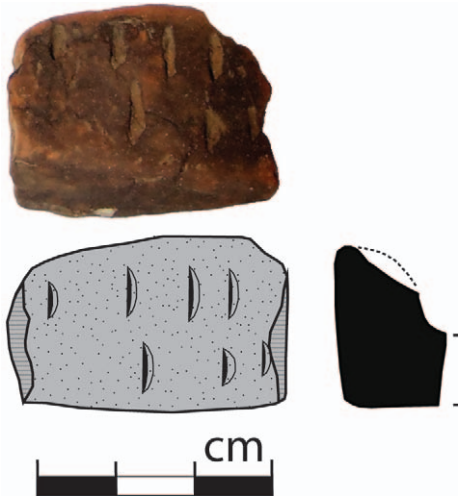
През последните години в научната литература се появиха редица изследвания, в които информацията за масичките от отделни обекти, а така също и от различни региони е подложена на систематизиране. Формално-типологичните белези на находките и тяхната украса са разгледани комплексно в хронологичен и географски аспект (Вандова 1995, 1-7; Грембска-Кулова 2000, 51-59; Николов 1981, 43-46; Николов и др. 1991; Николов 2007; Станев 1988, 13-15; Терзийска-Игнатова 2000, 113-120; Чохаджиев 1978, 32; Чохаджиев 2007, 117-122; Gaus 1997; Parzinger, Schwarzberg 2005; Pavúk, Bakămska 2014, 1-82; Čochadžiev 1983, 57-61). Обобщаването на информацията

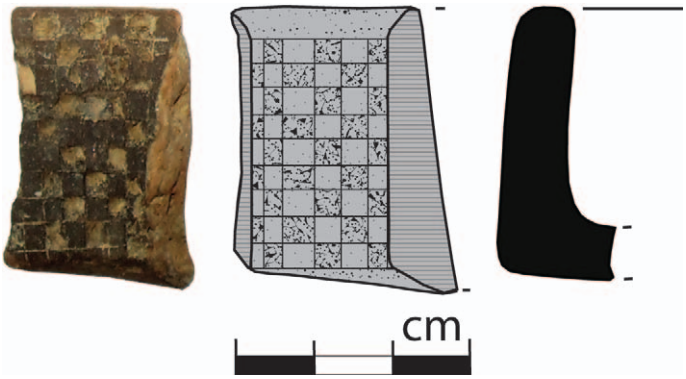
Обр. 2. Фрагмент от масичка № 2(рисунка С. Венелинова)
Fig. 2. Fragment of table № 2 (drawing S. Venelinova)

за предметите в контекста на тяхното местонамиране, стратиграфия и характерни особености са важно условие за интерпретирането на взаимовръзката им с културните комплекси в древността. Представянето на нови паметници от слабо проучен досега регион ще позволи да се проследят стилистичните и типологични особености на този интересен вид находки.

Задачата на настоящата публикация е да представи в стратиграфски контекст 16 фрагмента от масички, открити в неолитното селище до Върбица. Проведените през 2015 г. археологически проучвания ни позволиха да прецизираме стратиграфията на обекта. В най-горните пластове се откриват материали и структури от римския период (IV–V в.). Следва тънък халколитен пласт, който е смесен с римска и неолитна керамика. Най-голяма е дебелината на неолитните културни напластявания. Неолитният керамичен комплекс съставлява около 96% от археологическите находки и има характеристиките на култура Овчарово. Културно-исторически керамиката може да се синхронизира с Караново II и Караново II-III в Тракия. В най-долните пластове на селището се открива по-ранна керамика, включително и фрагменти с червена ангоба и бяла рисунка, която си кореспондира с керамиката от културите Копривец и Кара-

Обр. 3. Фрагмент от масичка № 3 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 3. Fragment of table № 3 (drawing S. Venelinova)

Обр. 4. Фрагмент от масичка № 4 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 4. Fragment of table № 4 (drawing S. Venelinova)

ново I (Венелинова, Григоров 2016, 2-4, обр. 2).

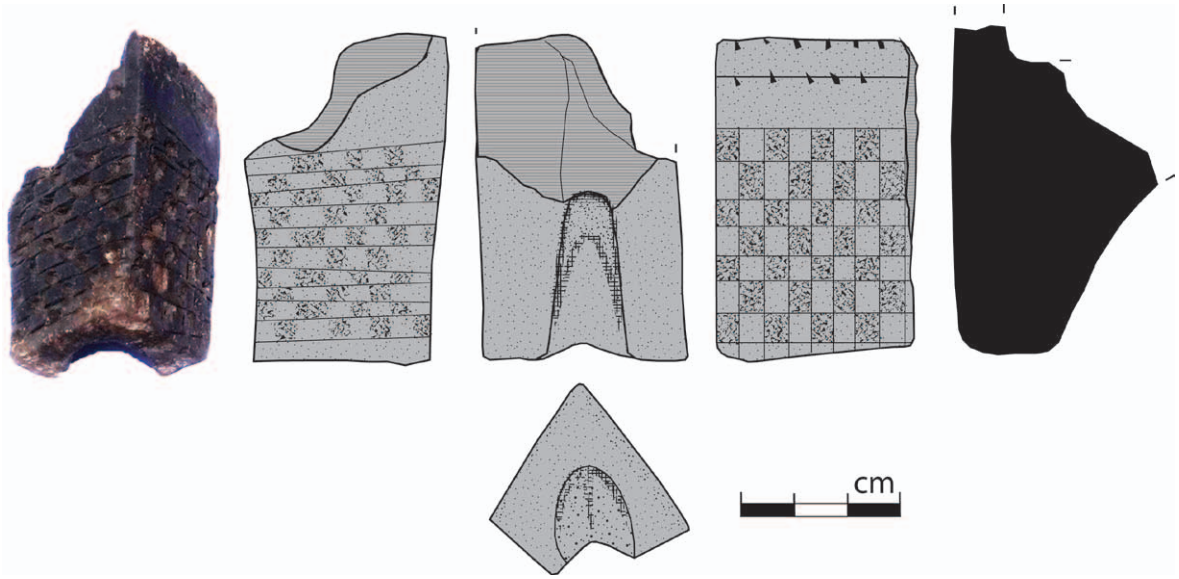
Масичките принадлежат към различни стратиграфски нива. Най-пълна е информацията от разположения в централната част на селището изкоп 1, в който са открити 15 от находките (обр. 17). Осем от масичките попадат в контекста на Карановo II-III (№ 2-9), шест са открити в пластове, които хронологично съответстват на Карановo II (№ 10-15) и една е открита в стратиграфско ниво, което е на границата между Карановo I и Карановo II (№ 16). Една от находките (№ 1) е намерена в късно стратиграфско ниво на изкоп 2, в което се наблюдава слаба концентрация на керамика от късния етап на култура Овчарово.

Наблюдения върху формата на масичките[1]

При описанието на характеристиките на масичките в научната литература се срещат различни наименования (Николов 1981, 43-44; 2007, 9; Тодорова, Вайсов 1993, 215-221; Терзийска-Игнатова 2000, 115; Чохаджиев 2007, 117; Krauß 2014, 139-140, Schwarzberg 2003, 79). Някои автори поставят акцент върху интерпретации за функционалното използване на предметите. В българската специализирана литература този вид керамични съдове обикновено се обозначават с названието „масички". В зависимост от формата им са определяни като „триъгълни" и „четириъгълни", като се използват и други близки по значение наименования: „тристенни", „трикраки", „четиристенни", „четирикраки", „четвъртити", „квадратни".

Фрагментираното състояние на находките не ни позволява да направим изводи за цялостния вид на повечето от достигналите до нас масички. Информация за формата съдържат шест находки. При пет от тях тялото представлява вписано триъгълно легенче (обр. 1, 6, 7, 11, 13). Ъгълът, който съседните страни оформят е между 57 и 63º. Вероятно посочените масички са имали форма, близка до равностранен триъгълник.

1 Каталогът на находките е представен в края на текста

Обр. 5. Фрагмент от масичка № 5 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 5. Fragment of table № 5 (drawing S. Venelinova)

При една находка (обр. 2) стените на тялото образуват прав ъгъл, какъвто имат четириъгълните масички. В седем примера достигналият до нас фрагмент е от тялото на масичка, за чиято форма нямаме достатъчно конкретни доказателства. Същото се отнася и за други четири находки, които представляват отчупени крачета на масички (обр. 5, 10, 14, 16).

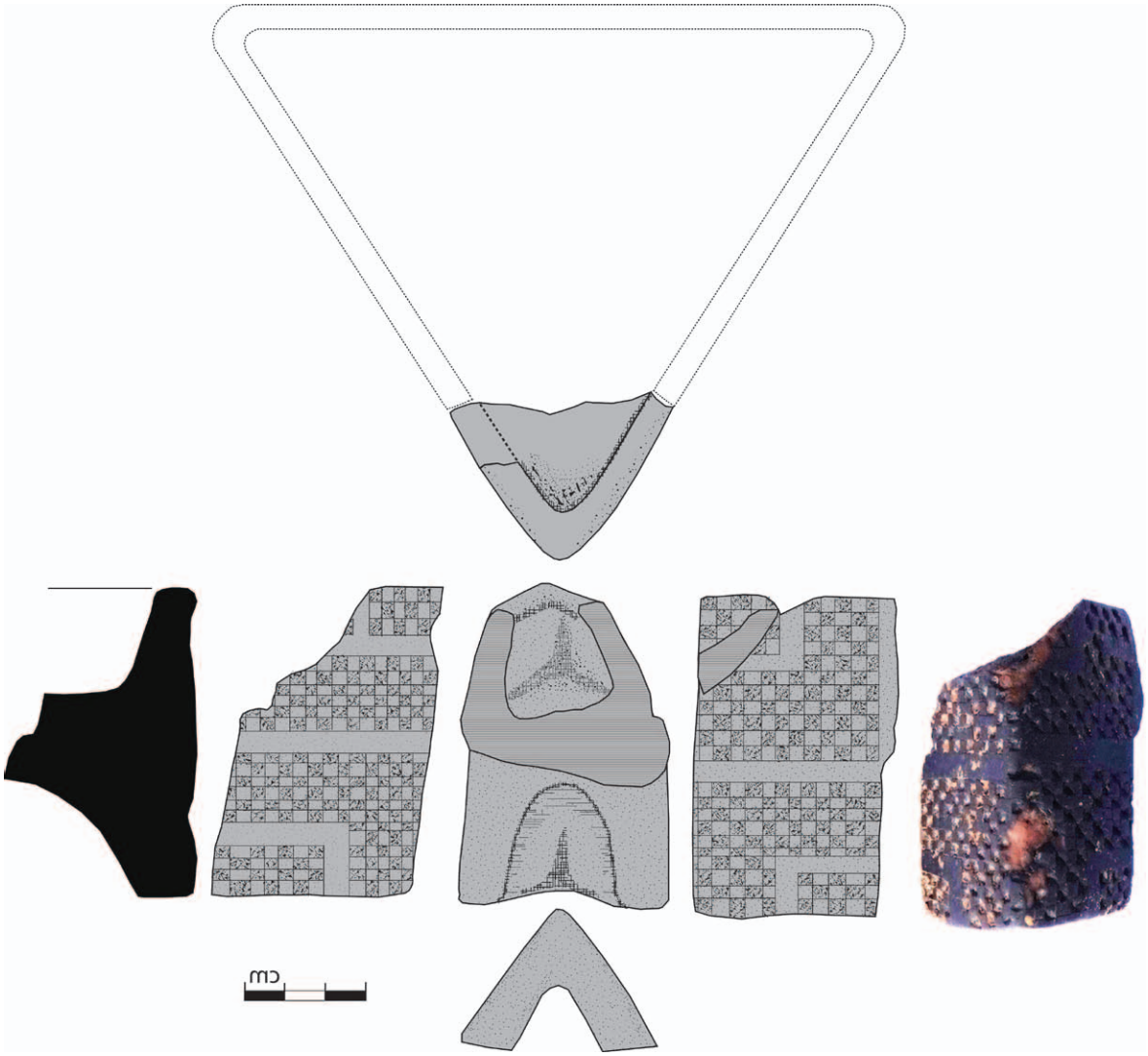
Детайлните наблюдения върху единадесет от разглежданите предмети дават информация за формата на тялото. Легенчетата са с прав заоблен или равен ръб и равна основа. Разглежданите масички са имали вписано, плитко легенче.

Крачетата са изрязани, като в пет случая са прави (обр. 1, 5, 6, 7, 14), а в един –със слаб наклон навътре (обр. 11). Крачето на една от масичките е с овално сечение, в горния край се разширява и е наклонено към платформата (обр. 16). Три от находките представляват фрагмент от съседни стени и прилежащото им краче (обр. 6, 7, 11). Те дават информация за височината на предметите – между 6,2 и 7,7 см. Наблюденията върху фрагментите показват, че телата на масичките са с височина между 2,5 и 3 см, а вътрешната дълбочина на легенчето е между 1,1 и 2,7 см. Приблизително такава е и височината на крачетата – около 3 см и само в два случаи е 4,2 - 4,4 см (обр. 10 и 16). Височината на двата основни дяла на масичките (легенчето и крачетата) показва, че съотношението им е приблизително 1:1.

Типологичните особености на разгледаните триъгълни масички позволяват те да бъдат причислени към тип 1.2.1.1 по формалната типология на Ст. Чохаджиев (Чохаджиев 2007, 119, обр. 93) и към тип 1.1.1.1 по типологията на В. Вандова (Вандова 1995, 3). Четириъгълната масичка може да се отнесе към тип 2.2.1.1 по типологията на Ст. Чохаджиев (Чохаджиев 2007, 119, обр. 93) и към тип 2.1.2.1 по типологията на В. Вандова (Вандова 1995, 5). Достигналото до нас плътно овално краче на масичка отговаря на особеностите на тип 2.2.1 по типологията на В. Вандова (Вандова 1995, 5).

Технологични наблюдения

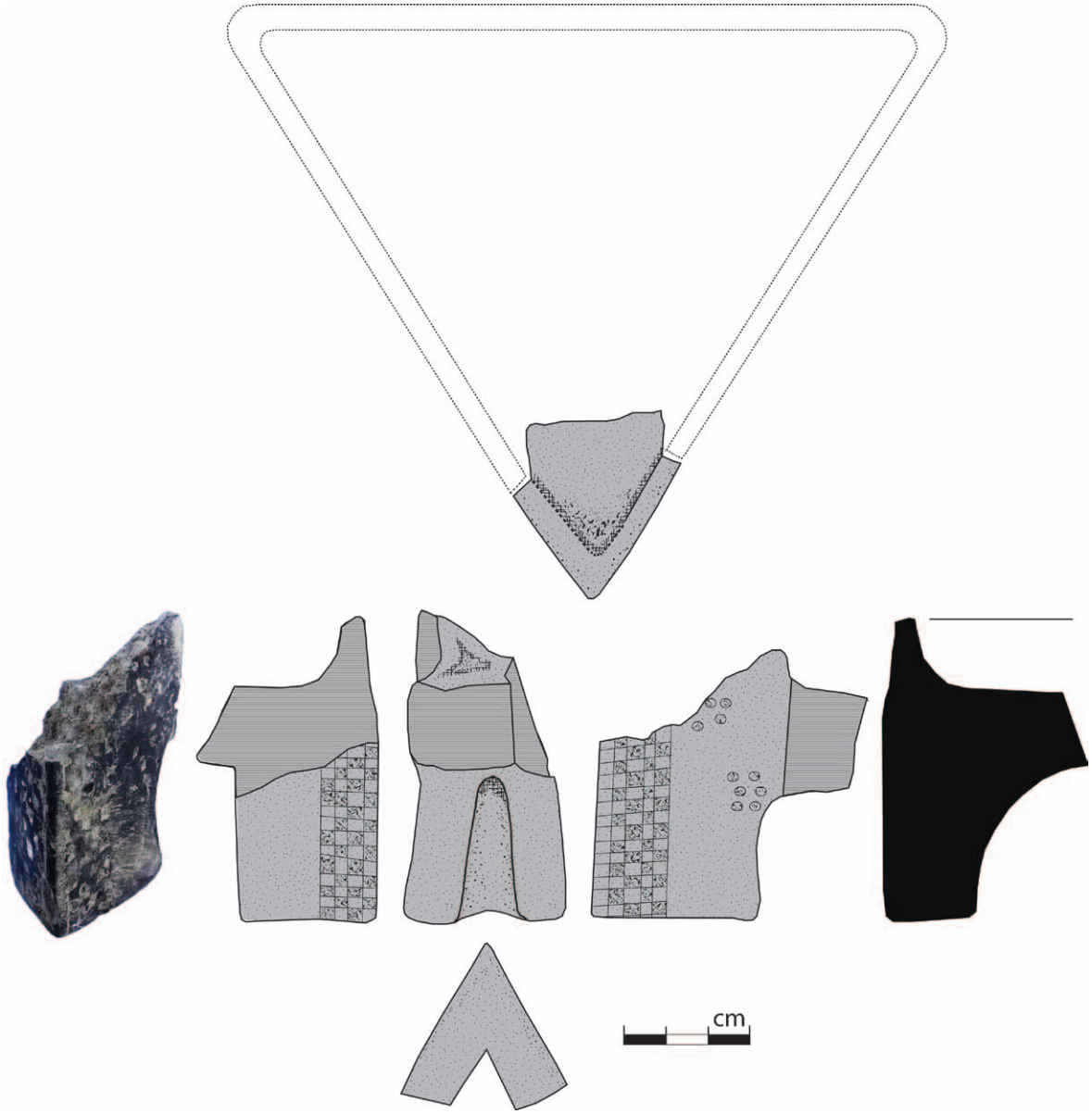
Масичките от Върбица не се различават от познатия начин на моделиране, документиран в образци от други райони на България. Общ технологичен белег е, че

Обр. 6. Фрагмент от масичка № 6 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 6. Fragment of table № 6 (drawing S. Venelinova)

предметът е изработван от един към глина или чрез слепване на предварително приготвени отделни части (Вандова 1995, 1-2; Детев 1959, 30, обр. 45; Николов и др. 1999, 60-61, табло 4:9; Николов 2007, 10; Станев 1988, 13; Чохаджиев 2007, 118). Обобщавайки наблюденията върху състава на глиненото тесто, начина на моделиране, обработката на повърхността, процеса на сушене и изпичане, установяваме, че масичките от Върбица притежават основните технологични характеристики на керамиката от същите стратиграфски нива на обекта. Това съответствие би могло да означава, че едни и същи грънчари са изработвали различни съдове, включително и „масички". Същото наблюдение намира потвърждение с примери и от други обекти (Чохаджиев 2007, 118).

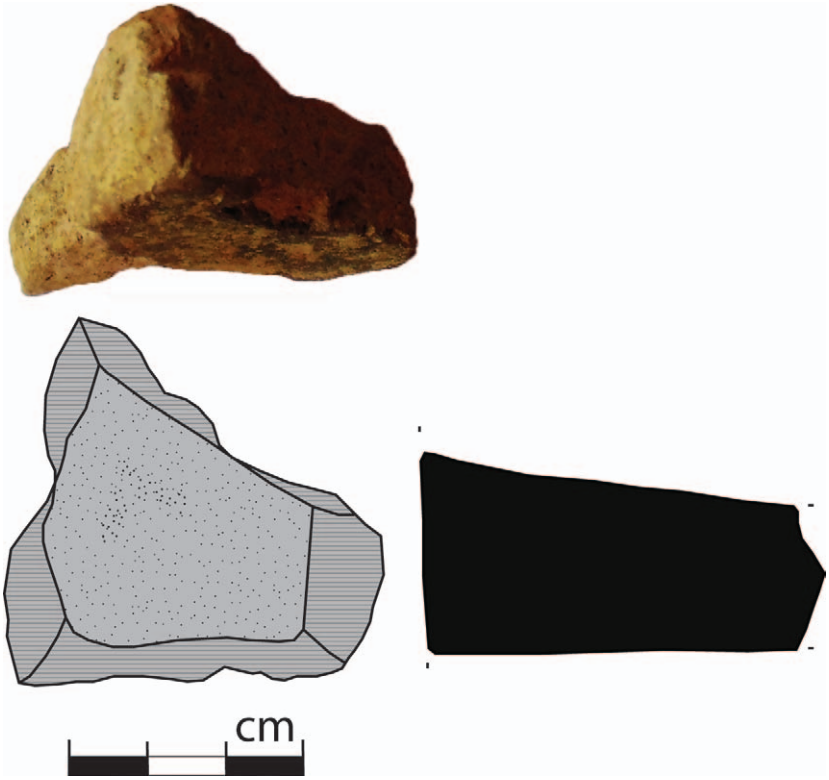
По отношение на технологичните характеристики на масичките се наблюдават някои закономерности. При 2/3 от фрагментите като опостнител в глиненото тесто е използван фин пясък и органика (12 бр.) или само пясък (4 бр.). В един от посочените примери (обр. 1) легенчето и крачето на масичката са били направени отделно и след това са слепени. При друга находка се вижда, че двете съседни страни на легенчето

Обр. 7. Фрагмент от масичка № 7 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 7. Fragment of table № 7 (drawing S. Venelinova)

са били оформени от един къс (обр. 2). Въпреки голямата фрагментираност на материала може да се предположи, че за изработката на масичките обикновено са използвани няколко къса глина. От един къс е оформено тялото, а от други – крачетата, след което отделните детайли са слепвани един към друг. Предметът е дооформян и шликован. Донякъде начинът на счупване на находките също насочва, че тялото е моделирано отделно от крачетата, затова се открива само част от легенчето или само крачето. Твърде малките фрагменти достигнали до нас не ни позволяват да направим по-конкретни изводи на използвания метод за формуване.

С изключение на два от разглежданите предмети, всички са изпечени при равномерна температура, в резултат на което ломът е едноделен. Изпичането е ставало при състояние на редукция на кислород в пещта, затова преобладават находките със сивочерен цвят (12 бр.). При по-внимателно разглеждане в дълбочина на останалите четири масички се забелязват различни нюанси от тъмно кафяв до сив цвят.

Обр. 8. Фрагмент от масичка № 8 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 8. Fragment of table № 8 (drawing S. Venelinova)

При находките с кафяво-сив цвят външната повърхност е обрушена, но на места се забелязват следи от заглаждане. Външната и вътрешната повърхност на масичките е загладена (3 бр.) или излъскана (9 бр.). В един случай по вътрешната повърхност се установяват следи от червена боя (обр. 15).

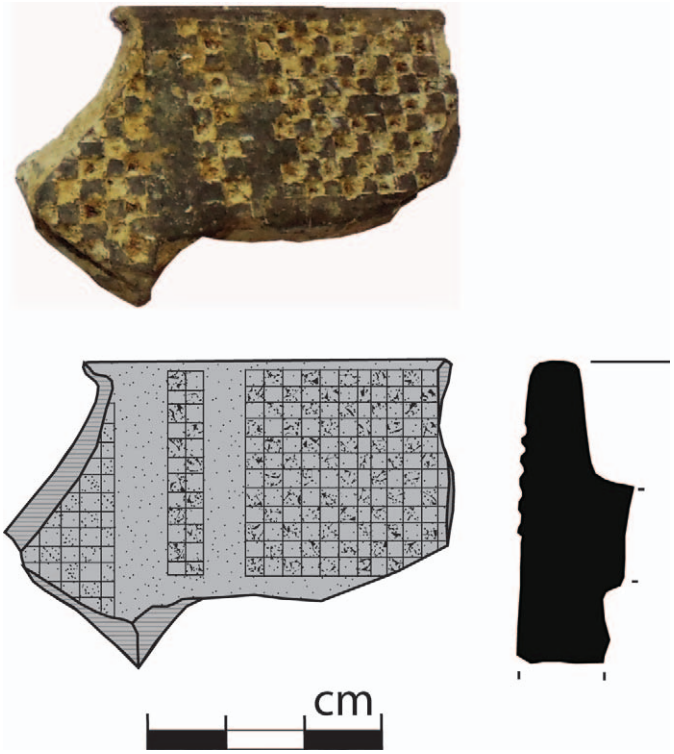
Наблюдения върху украсата

Всички масички, с изключение на три, са украсени. Установени са няколко декоративни варианта. Най-често върху две съседни страни на легенчето и/или крачето симетрично е разположен еднакъв мотив (обр. 2, 6, 7, 10, 14). В друг случай (обр. 5) – върху двете страни на крачето е нанесен еднакъв орнамент, но по различен начин. Наблюдава се и трета ситуация – върху всяка от двете съседни стени (обр. 11) е представен различен орнамент.

Според начина на организиране на украсата върху масичките прави впечатление, че при пет находки е украсена цялата повърхност (обр. 1, 2, 3, 4, 11), а при други осем орнаментът е разположен в предварително очертано поле (обр. 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 15).

В зависимост от използваната техника, украсата върху масичките е врязана (обр. 1; 18. 1), с набождане (обр. 2, 3; обр. 18: 7-8), с вдлъбване (обр. 4, 9; 18. 5, 9), с вдлъбване и инкрустиране с бяла боя (обр. 6, 7, 9, 10, 12, 14, 15; 18. 2-4), и с комбинация от вдлъбване и набождане (обр. 5; 18. 2, 6, 9).

В украсата с набождане откриваме няколко разновидности – набождания с кръгла форма (обр. 2; 18. 7), ямички (обр. 3; 18. 8), коси набождания и насечки (обр. 5, 18.

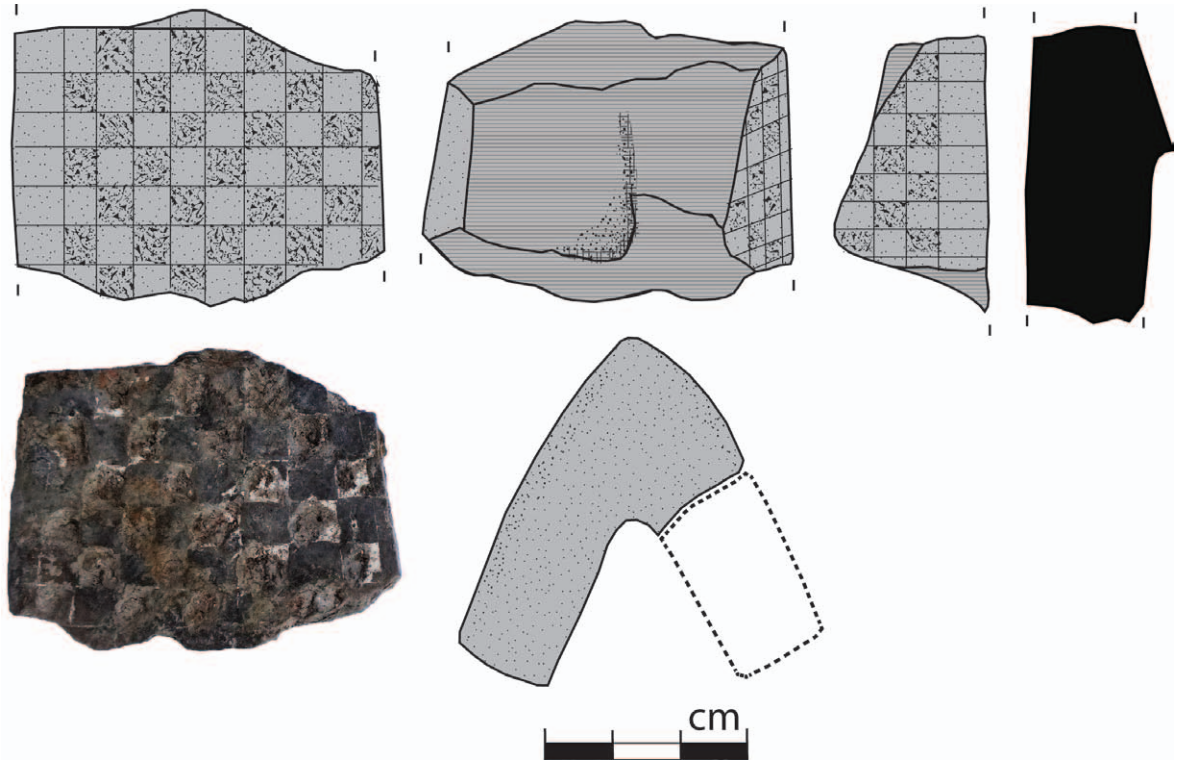

Обр. 9. Фрагмент от масичка № 9 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 9. Fragment of table № 9 (drawing S. Venelinova)

9). При врязаната украса пространството е разделено от мрежа, в която се редуват шахматно – правоъгълно поле с гладка повърхност и поле, запълнено с мрежовиден орнамент. В друг пример врязаната и набодената украса са комбинирани в очертано с начупена линия поле, което е запълнено с успоредни коси насечки, тип „стълбичка" (обр. 11; 18. 10).

При всички видове украса, с изключение на набодената, се установява употребата на един основен мотив – „шахматния" (обр. 18. 2-6). Разнообразието в приложението на „шахматния" мотив се дължи на начина, по който е организирано пространството: орнаментът е ограничен в правоъгълна рамка, цялото пространство е украсено без ограничение или цялата площ е разделена от разположени под прав ъгъл ленти с гладка повърхност, между които се оформят вписани едно в друго ъгловидни полета с шахматен орнамент (обр. 18. 4). Пространството между две успоредни вертикални ленти с гладка повърхност, разположени перпендикулярно на трета аналогична лента е запълнено с шахматен орнамент (обр. 18. 3). Предварително е „надраскана" мрежа от тънки напречно разположени врязани линии, в която оформените квадратчета с големина между 2 и 9 мм се редуват шахматно, като не винаги се следва първоначалното очертаване. Върху една от страните на масичка вдлъбнатият шахматен орнамент е разположен в предварително оформени пояси, посредством хоризонтални врязани линии (обр. 5; 18. 6). Върху някои от находките шахматният орнамент е нанесен без предварително маркиране на предвиденото за украса пространство, като ъглите на квадратчетата се разминават.

Наблюдават се също така две основни разновидности на шахматния орнамент, които условно сме обозначили като опростен и сложен. При опростения мотив се редуват поле с гладката повърхност на съда и квадратче с вдлъбване (или инкрустиране с бяла боя) (обр. 18. 2). Този вариант намира широко приложение върху масичките. При сложната форма на шахматния мотив цялото пространство е оформено в

Обр. 10. Фрагмент от масичка № 10 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 10. Fragment of table № 10 (drawing S. Venelinova)

големи правоъгълни пана, при които шахматно се редуват гладко и украсено поле. Във всяко от украсените полета шахматно се редуват празни и орнаментирани малки квадратчета (обр. 18. 5).

Паралели

Най-ранната масичка от неолитното селище при Върбица е открита в пласт 17, който съответства стратиграфски на прехода от Караново I към Караново II. До нас е достигнало само едно плътно краче с малка част от платформата над него. Не е запазено легенчето и не е ясно дали то е било вписано или надградено, както и дали масичката е имала три или четири крачета. По своята форма и сечение крачето намира най-близък паралел с примери на четирикраки масички с високи крачета и надградено или вписано легенче от раннонеолитните селища при Хотал - Съединение, Карнобатско (Николов 2007, 17, 159, табло 3: 2-3), Ракитово, Пазарджишко (Николов 2007, 48-50, 201, табло 45: 12), София – Слатина (Николов 2007, 75, 244-245, табло 88: 1-3, 6; табло 89: 4), Старчево (Тодорова, Вайсов 1993, 76, рис. 66: 3; Lazarovici 2003, 89, fig. 4: 10-11), Доня Браневина (Тодорова, Вайсов 1993, 79, рис. 69:4), Гривац (Bogdanovič 2004, 138-143, fig. 63-67) и Винча в Сърбия (Lazarovici 2003, 89, fig. 4: 14), Задубравлие в Хърватска (Minichreiter 2005, 7-9, fig. 2:1a,1b), Гура Бачулуй, Трансилвания (Maxim 2000, 127, fig. 11:2e), Кърча до гр. Крайова (Nica 1976, 29, fig. 13: 4,5) и Магура до гр. Александрия в Румъния (Mirea 2011, 43-44, fig. 4.4).

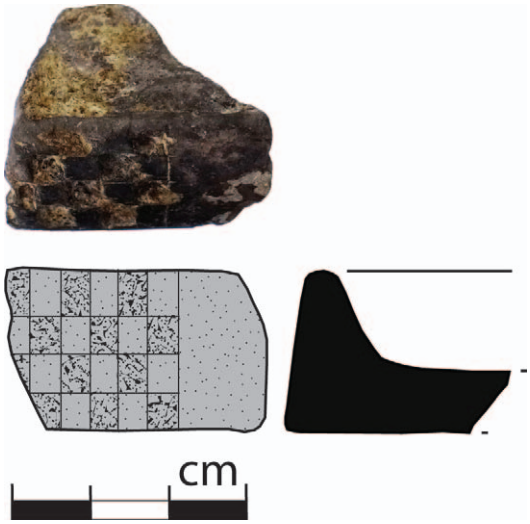
По отношение на големината и формата, повечето масички от Върбица принадлежат към двата най-широко разпространени типа през неолита (Вандова 1995, 4-5; Станев 2002, 164-167). Общи паралели се откриват с раннонеолитни масички от сели-

Обр. 11. Фрагмент от масичка № 11 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 11. Fragment of table № 11 (drawing S. Venelinova)

щето Малък Преславец – Помпена станция, Силистренско (Панайотов и др. 1992, 51, рис. 3), с масички от средния и късния неолит от селищна могила Самоводене, фази А-$В_1$ и $В_{1,}$ Великотърновско (Станев 2002, 164-167, обр. 222-223) и селището Копривец, Русенско, в I хоризонт на сондаж А (Чернаков 2006, 19, табл. 2, 4b), както и с къснонеолитни находки от селището Ракитово, Пазарджишко (Радунчева и др. 2002, 39, 141, обр. 26), ямното светилище Любимец-Дана бунар 2, Хасковско и селищните могили при Веселиново, Ямболско и Седларе, Кърджалийско (Николов 2007, 14, 16).

Върху масичките от Върбица основно е представен шахматният орнамент – врязан, вдлъбнат и запълнен с бяла боя. Този вид украса е най-широко разпространеният

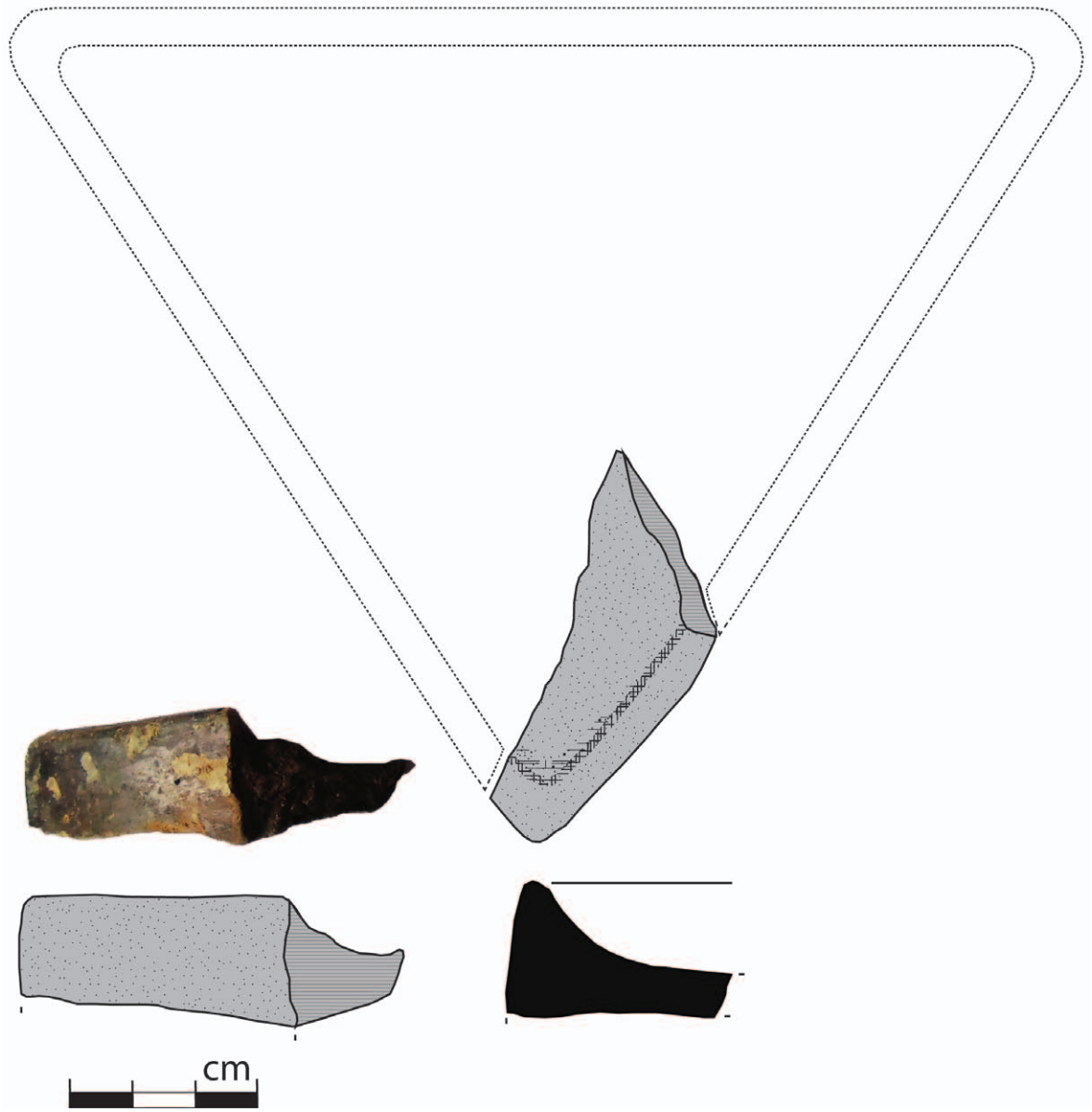

Обр. 12. Фрагмент от масичка № 12 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 12. Fragment of table № 12 (drawing S. Venelinova)

върху неолитни образци от всички изследвани до момента обекти. По отношение на украсата находките от Върбица намират паралел с тези от селището Овчарово-гората, Търговищко (Ангелова 1992, 48, рис. 8; Krauß 2014, Taf. 60-66), от селището Копривец (Чернаков 2006, 19, табл. 2, 4b), от селищните могили при Самоводене (Станев 1988, 13, обр. 19, 20, 21), Казанлък, Старозагорско (Николов 2005, 510-517, обр. 1: 5-6; 2: 2, 6), Стара Загора-Азмашка могила (Калчев 2005, 53, инв. №9568), Драма-Герена А, Ямболско (Караново II-III) (Lichardus, Iliev, Christov 2002, 393, Taf. 11), Капитан Димитриево, Пазарджишко (Николов и др. 1999, 60-61, табло 4: 9), от селището Ракитово, Пазарджишко (Радунчева и др. 2002, 39, обр. 26, 89, обр. 63, 141) и селището при Ябълково, Хасковско (Leshtakov et al. 2007, 192, fig. 27, 13-14; Petrova, Leshtakov 2014, 346-348).

Могат да бъдат посочени някои по-конкретни примери. Мотивът от набождания с кръгла форма върху фрагмент № 2 (обр. 2; 18. 7) се открива върху масичка от селището Копривец (Чернаков 2006, 22, табл. 1, 1) и селищната могила Караново, Сливенско (Караново III) (Николов 2007, табло 12: 8). Върху масичка № 3 (обр. 3; 18. 9) са представени набождания с ямички. Те намират сходство с мотив от продълговати набождания върху масичка от селищната могила Караново (Караново II) (Gaus 1997, Taf. 101:10). Разположеният в хоризонтални пояси шахматен орнамент върху фрагмент № 5 (обр. 5; 18. 6) е близък до украсата на масички от селищните могили Казанлък (Караново I) (Николов 2007, табло 24:6), Веселиново (Караново III-IV) (Николов 2007, табло 2:6), Гълъбник (Pavúk, Bakămska 2014, 23, Abb.14) и Ашаъ Пънар (Parzinger, Schwarzberg 2005, 406, Taf. 36:3). Мотивът от редуващи се полирани гладки ленти и инкрустирани шахматни полета върху масичка № 9 (обр. 9; 18. 3) намира паралел с множество примери от ранно и късноеолитния пласт на селищната могила Казанлък (Николов 2007, табла 20:3; 22:2; 32:1), с раннонеолитни находки от Стара Загора – Азмашка могила (Калчев 2005, 53, инв. № 9568) и селището Ракитово (Николов 2007, табло 42:1), както и от късноеолитния пласт на Сапарева баня, Кюстендилско (Николов 2007, 66:2).

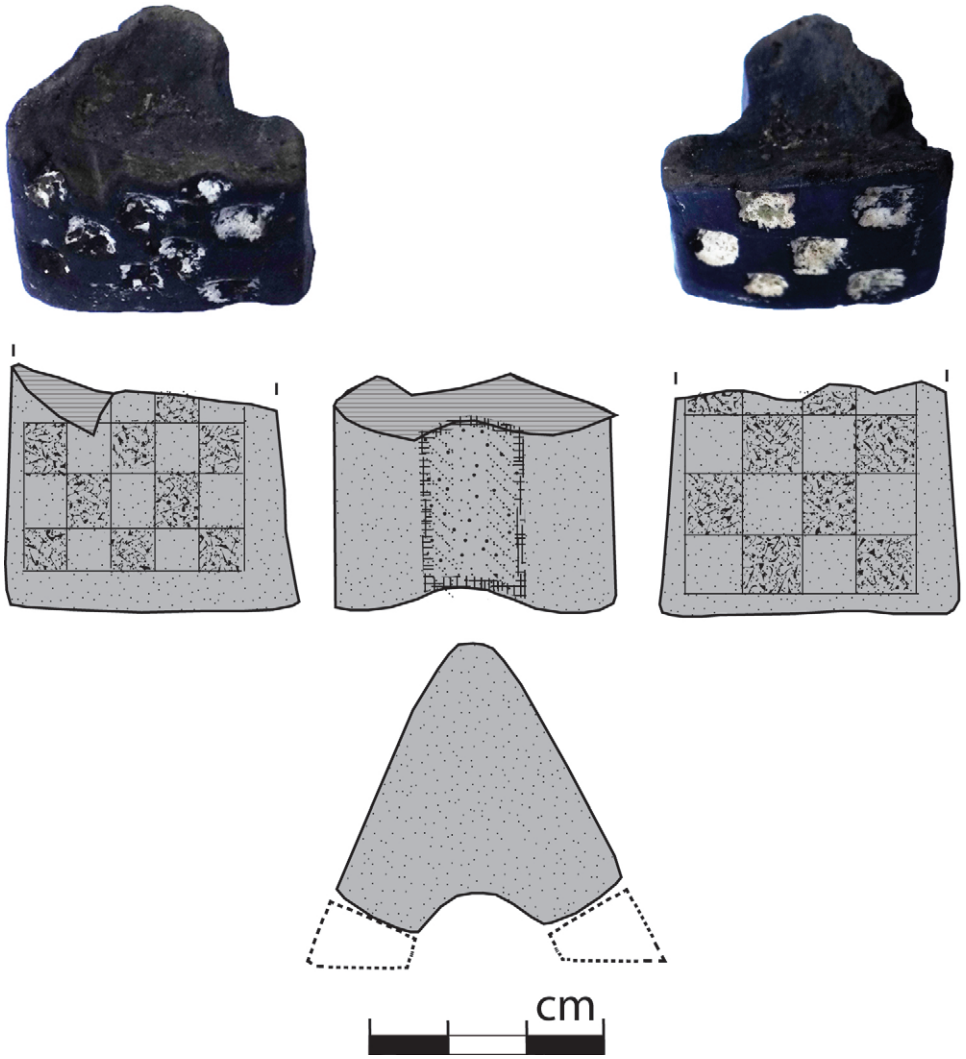
Върху една от страните на масичка № 11 е разположен мотив, който е разновидност на меандъра – начупена лента, тип „стълбичка" (обр. 11; 18. 10). Подобна украса се открива върху масичка от селищната могила Казанлък (Караново I) (Николов 2007, табло 17: 3). Също начупена лента, но с по-различни набождания има върху други образци от селищната могила Караново (Караново III) (Gaus 1997, Taf. 105:5-6;

Обр. 13. Фрагмент от масичка № 13 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 13. Fragment of table № 13 (drawing S. Venelinova)

Николов 2007, табло 11:22-25). Сложната шахматна украса върху друга от страните на разглежданата масичка от Вървица (обр. 11; 18. 5) намира паралели върху ранно и среднонеолитни масички от селищната могила Казанлък (Николов 2007, табла 22:1; 24:6; 27:6) и от късноеолитния пласт на Карановo (Карановo III) (Gaus 1997, Taf. 106:2). Комбинацията от орнаменти върху масичка № 11 намира най-близък паралел в образец от селищна могила Карановo (Gaus 1997, Taf. 107:4). Ограниченият в рамка шахматен мотив върху масички № 14 и 15 (обр. 14, 15) е широко застъпен при находките от селищната могила при Веселиново (Карановo III-IV) (Николов 2007, табло 2:4, 9, 10, 12, 15).

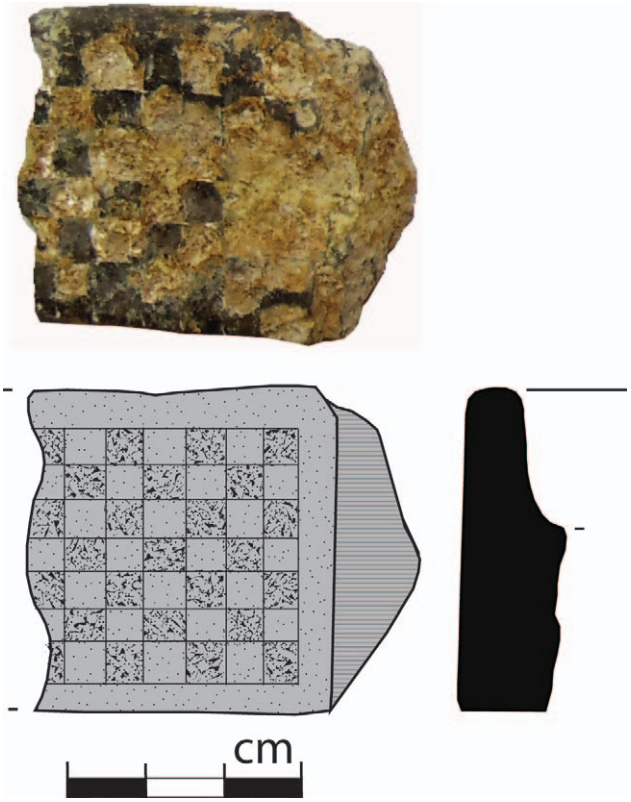
Разгледани комплексно, като технология, форма, размери и украса, масичките от Вървица стоят най-близо до тези от селището Овчарово-гората (Ангелова 1992, 48, рис. 8; Krauß 2014, 140-142; Taf. 60-66).

Обр. 14. Фрагмент от масичка № 14 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 14. Fragment of table № 14 (drawing S. Venelinova)

Предназначение и функция

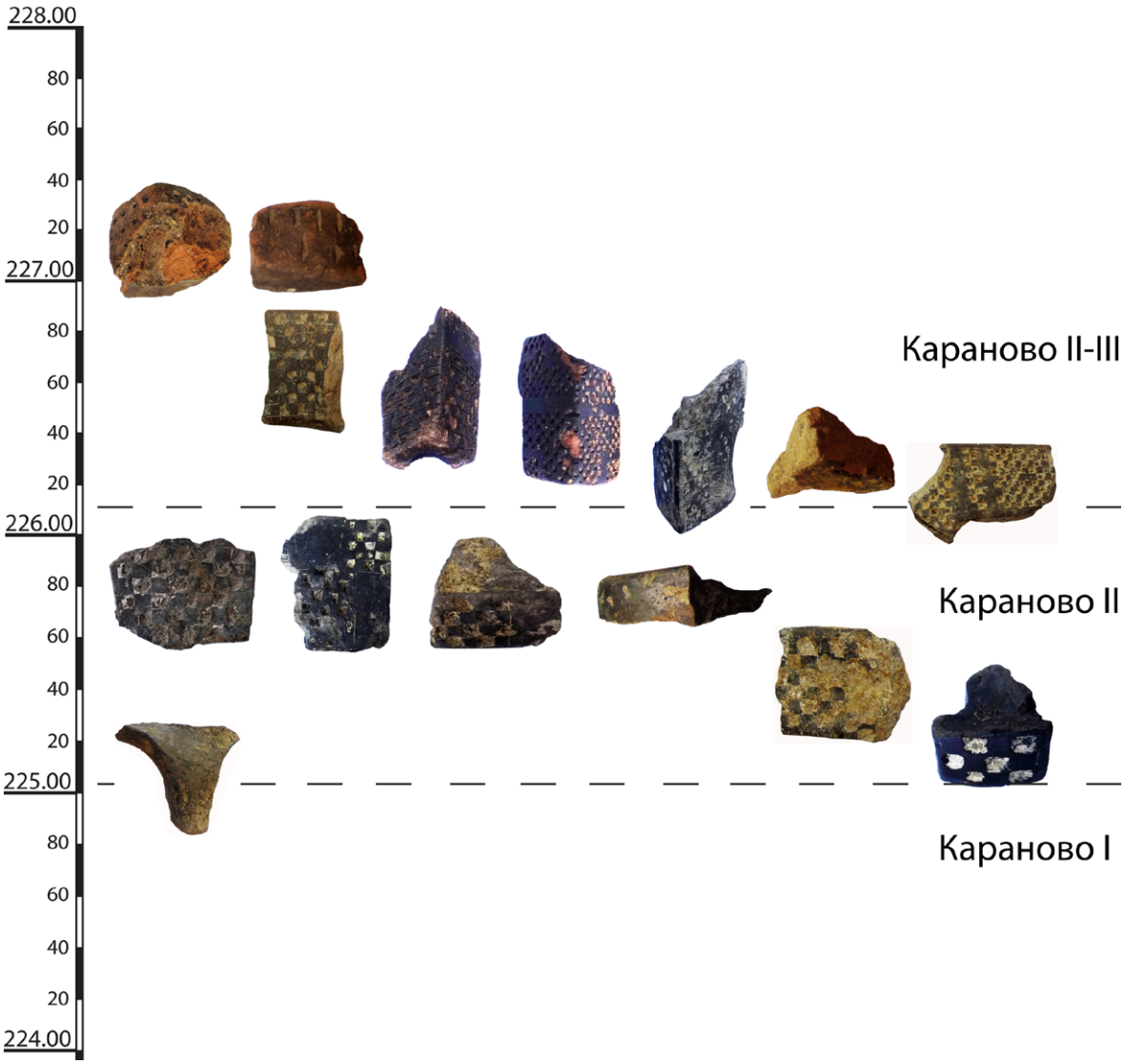
Една от широко дискутираните теми в научната литература е свързана с функцията на масичките. Част от изследователите смятат, че имат утилитарно предназначение, а друга – че са предмети, свързани с култа. Сравнително по-малко са привържениците на идеята, че са използвани като лампи или кадилници. При направените химически анализи на късноеолитни масички от култура Lengyel в Унгария не се установяват следи от органика и мазнини (Bánffy 1997, 54; Schwarzberg 2003, 80). Според някои автори вписаното легенче е служело за съхраняване на твърди храни и/или течности (Николов 2007, 112; Bánffy 1997, 78; Krauß 2014, 145; Petrova, Leshtakov 2014, 346-348). Р. Краус използва като пример една интересна находка от Качица, Великотърновско, както и съотносимия брой масички и фигурки, открити при разкопките на селището Овчарово-гората, за да предположи, че масичките може да са използвани и като хранилища на глинени фигурки (Krauß 2014, 147, Abb. 85). Малкият размер на масичките е причина някои автори да ги разглеждат като умалени модели на „алтари". Като техен прототип се посочват глинени съоръжения от проучени сгради,

Обр. 15. Фрагмент от масичка № 15 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 15. Fragment of table № 15 (drawing S. Venelinova)

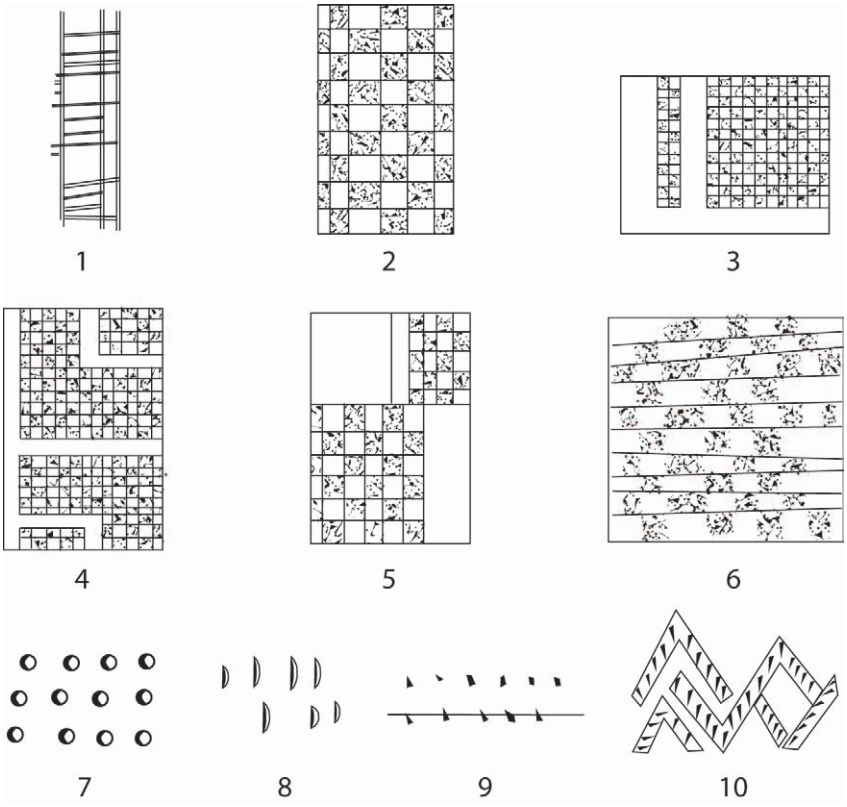
Обр. 16. Фрагмент от масичка № 16 (рисунка С. Венелинова)
Fig. 16. Fragment of table № 16 (drawing S. Venelinova)

Обр. 17. Стратиграфия на фрагментите от изкоп № 1 (автор В. Григоров)
Fig. 17. Stratigraphy of the fragments from sondage № 1 (by V. Grigorov)

интерпретирани като „храмове" от селищата при Дивостин и Винча (Сърбия), Маджаре и Зелениково (Македония) и Пианул де Жос (Румъния) (Тодорова, Вайсов 1993, 217; Чохаджиев 2007, 117; Lazarovici 2003, 85).

Въпреки, че липсват неоспорими данни за предназначението на масичките повечето автори ги свързват с религиозния живот на праисторическите хора (Вандова 1995, 1; Станев 1988, 13; Чохаджиев 2007, 117). Най-широко застъпена е тезата, че принадлежат към групата на т. нар. „обредни предмети", „ритуални съдове" или съдовете със специфична функция (Krauß 2014, 140). Масичките са разглеждани като „алтари" или „жертвеници" (Георгиев 1975, 25; Наумов и др. 2009, 217-219; Николов 1975, 37; Панайотов и др. 1992, 51; Станев 1988, 13; Тодорова 1973, 20; Чаусидис 2009; Bánffy 1997, 9; Berciu 1961, 29, 31; Domboroczki 2013, 492-493; Lazarovici 1979, 34-35; 2002; Marangou 1996; Vassits 1910, 38), както и като „култови масички" (Вандова 1995, 1; Детев 1960, 27; Николов 2005, 510; 2007, 9; Тодорова, Вайсов 1993, 215; Чохаджиев 2007, 117). Според Л. Домборожки те са били използвани по време на ритуал, свързан със сеитба, жътва или клане на животно и в тях е извършвано жертвоприношение. В. Ни-

Обр. 18. Видове украса (рисунки С. Венелинова)
Fig. 18. Types of decoration (drawing S. Venelinova)

колов приема, че масичките са използвани „в обреди за измолване на дъжд и за плодородие на земята, за предизвикване на сексуална активност на мъжкото и женското начало в космоса" (Николов 2007, 112). Съществува също и мнение, че масичките са имали характера на религиозни реликви, предавани от поколение на поколение (Чохаджиев 2007, 117).

Голямото разнообразие от възгледи показва, че проблемът за функцията на глинените масички ще продължи да бъде дискусионен. За да се достигне до аргументирано решение е важно да се има пред вид контекстът на находките в културния пласт, следите от употреба, както и собствената информативност на предметите (Николов 2007, 105). Новите находки, открити при археологическите разкопки на неолитното селище при град Върбица не дават възможност да се определи тяхната функция. Материалът е силно фрагментиран, а контекстуално всички масички произхождат от „боклучни" пластове.

Изводи

От направения анализ на находките от неолитното селище до гр. Върбица може да се обобщи, че най-ранната от масичките, макар и силно фрагментирана, намира допирни точки с масички от културния ареал на Караново I и Старчево-Криш. Тя се отличава по форма, но не и по своите технологични характеристики от находките от по-късните пластове на обекта. Между масичките от ранния и късния етап на култура Овчарово не се забелязват хронологични различия по отношение на големината, формата и украсата. Масичките от Върбица запазват типологическа устойчивост

през целия период на употреба. По своите технологични и формални белези, както и по украса, те не се отличават от многобройни аналогични находки от други неолитни селища на Балканите.

Хипотетично може да се реконструира размера на шест триъгълни масички, от които до нас са достигнали фрагментите от две съседни стени. Общите формални особености на разглежданите масички показват, че те са били сравнително малки по размер – с височина около 6-7 см, и дължина на стените около 15 см. Легенчета им са плитки и със сравнително малка вместимост.

Фрагментите от масички представляват около 0,17% от целия керамичен материал. Обстоятелствата на тяхното местонамиране и фрагментираност, свидетелстват за продължителната им употреба. Една от причините за голямата фрагментираност е свързана и с технологията им на изработване. Липсват достатъчно конкретни археологически аргументи за преднамереното им счупване, какъвто извод е направен за други обекти (Вандова 1995, 2). На този етап теренната информация и характеристиките на разглежданите находки не съдържат достатъчно насочваща информация, както за тяхната утилитарна функция, така и за използването им като обредни предмети.

Каталог на находките

Фрагмент № 1, обр. 1

Местонамиране: Изкоп 2, пласт 4, стратиграфско ниво 225.35 м.

Формални особености: Фрагментът представя едната стена на легенчето и горната част от крачето на масичка. Ръбът на горната повърхност е прав и заоблен. Следвайки вътрешната извивка на вдлъбнатината се установява, че ъгълът между двете съседни страни на легенчето е около 60º. Това определя масичката като триъгълна по форма с вписано легенче с равна основа. Легенчето е плитко с вътрешна дълбочина 2 см. Крачето е отчупено, но от запазената част се вижда, че то е било разтворено. Фрагментът не позволява да се определи големината на масичката, както и нейната височина освен, че надхвърля 4,7 см.

Технология: Глината е с кафяво-сив цвят, повърхността е обрушена със следи от заглаждане, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика. Легенчето и крачето са направени отделно и след това са слепени.

Украса: От ръба на масичката, върху цялата стена на легенчето и крачето е разположен един общ мотив. С врязани вертикални и хоризонтални линии пространството е разделено на мрежа, в която се редуват шахматно – правоъгълно поле с гладка повърхност и поле, запълнено с мрежа от пресичащи се вертикални и хоризонтални линии.

Фрагмент № 2, обр. 2

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 5, стратиграфско ниво 227.20-227.35 м.

Формални особености: Фрагментът представя две частично запазени съседни страни на масичка. Ръбът на масичката е прав и заоблен. Следвайки вътрешната извивка на легенчето се установява, че ъгълът, който двете съседни страни оформят е 90º. Това определя масичката като четириъгълна. По ръба на горната повърхност има отчупвания. Легенчето е вписано с равна основа и има вътрешна дълбочина 2,3 см. Фрагментът не позволява да се определи големината на масичката, както и нейната височина, която е повече от 4,1 см.

Технология: Глината има кафяво-сив цвят, повърхността е обрушена със следи от заглаждане, ломът е едноделен, за опостнител са използвани фин пясък и органика. Страните на легенчето са оформени от един към глина.

Украса: На двете съседни страни на легенчето е разположен еднакъв орнамент – набождания с кръгла форма през равно разстояние (4 мм).

Фрагмент № 3, обр. 3

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 6, стратиграфско ниво 227.05-227.20 м.

Формални особености: Запазен е фрагмент от стена на масичка. Легенчето е вписано с равно дъно и вътрешна дълбочина 2,4 см. Фрагментът не позволява да се определят размерът и формата на ма-

сичката.

Технология: Глината има кафяво-сив цвят, повърхността е обрушена със следи от заглаждане, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: Набодена украса тип „импресо".

Фрагмент № 4, обр. 4

Местонамиране: Изкоп 1/югозапад, пласт 8, стратиграфско ниво 226.55-226.70 м.

Формални особености: Фрагментът е от стена на масичка с равна основа. Ръбът на горната повърхност е оформен прав и равен. Легенчето е вписано с вътрешна дълбочина 2,7 см. Фрагментът не позволява да се определят големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е загладена, ломът е едноделен, за опостнител са използвани фин пясък и органика.

Украса: Върху външната повърхност на стената на легенчето предварително е разчертана мрежа с тънки пресечени линии. В оформените малки квадратчета (2 мм), шахматно се редуват гладко поле с вдлъбнато.

Фрагмент № 5, обр. 5

Местонамиране: Изкоп 1/югозапад, пласт 8, стратиграфско ниво 226.61-226.84 м.

Формални особености: Фрагментът е от краче с част от основата на легенчето. Крачето е разтворено и е с височина 3 см. Фрагментът не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е загладена, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: Върху двете страни на крачето по различен начин е нанесен еднакъв мотив – шахматен орнамент. Върху едната страна, в основата на стената на легенчето е разположен един ред набождания, под който следва врязана хоризонтална линия, пресечена от коси набождания. Цялата площ на крачето е украсена с шахматен орнамент. Чрез врязани вертикални и хоризонтални линии пространството е било разделено на квадратчета, които се редуват шахматно – поле с гладка повърхност и поле, оформено с вдлъбване. На съседната страна на крачето посредством две хоризонтални линии са очертани външните граници на правоъгълно поле. Пространството в него е разделено от врязани линии на 10 хоризонтални пояса, в които се редуват гладки полета с правоъгълни или квадратни кутийки, оформени чрез вдлъбване. Нанесеният орнамент е вариант на шахматна украса.

Фрагмент № 6, обр. 6

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 9, стратиграфско ниво 226.53 м.

Формални особености: Фрагментът представя част от легенче на триъгълна масичка с прилежащото към него краче. Ръбът на горната повърхност е прав и равен. Легенчето е вписано с равна основа и вътрешна дълбочина – 2,5 см. Двете му съседни страни оформят ъгъл от приблизително 60º. По форма запазеното краче е разтворено и има височина 3 см. Височината на масичката е 7,7 см. Фрагментът не позволява да се определи дължината на нейната страна.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е загладена, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: На цялата външна повърхност на масичката, върху всяка от двете страни, е нанесен един и същ мотив. Площта е разделена от ленти с гладка повърхност, разположени под прав ъгъл. Оформят се вписани едно в друго ъгловидни полета, в които е нанесен шахматен орнамент. Предварително с тънки пресечени линии е оформена мрежа, в която шахматно са редувани гладко поле с вдлъбнато поле и инкрустирано с бяла боя.

Фрагмент № 7, обр. 7

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 10, стратиграфско ниво 226.25-226.44 м.

Формални особености: Фрагментът е от вписано легенче на триъгълна масичка с прилежащото към него краче. Ръбът на горната повърхност е достигнал до нас с отчупвания. Легенчето е с равна основа и вътрешна дълбочина около 2 см. Двете му съседни страни оформят ъгъл от около 57º. Запазеното краче е разтворено и е с височина 3,3 см. Височината на масичката е 7,1 см. Фрагментът не позволява да се определи дължината на нейната страна.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е многоделен, за опостнител е използван фин пясък.

Украса: На външната повърхност на крачето, от двете страни, е нанесен един и същ мотив. Оформено е правоъгълно поле, разчертано с тънки пресечени линии на мрежа. В така оформените квадратчета с различна големина е нанесен шахматен орнамент, като се редуват гладко поле с вдлъбнато поле, инкрустирано с бяла боя. Върху едната от стените, на нивото на нанесения мотив, са разположени шахматно няколко инкрустирани вдлъбвания.

Фрагмент № 8, обр. 8

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 10, стратиграфско ниво 226.25-226.44 м.

Формални особености: Фрагментът е от равна основа на легенче, чийто две съседни страни оформят ъгъл от 60º. Запазената част не позволява да се определят големината и формата на масичката, както и да се приеме с категоричност наличието или отсъствието на украса.

Технология: Глината е с кафяво-сив цвят, външната повърхност е обрушена, а по вътрешната има следи от заглаждане, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Фрагмент № 9, обр. 9

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 11, стратиграфско ниво 226.14-226.33 м.

Формални особености: Фрагментът е от стена на масичка с прав и равен ръб на горната повърхност. Легенчето е вписано с вътрешна дълбочина 2,2 см. Фрагментът не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък.

Украса: Външната повърхност на стената на масичката е украсена. Цялата площ е разделена от две успоредни вертикални ленти с гладка повърхност, разположени перпендикулярно на трета аналогична лента. Пространството между тях е украсено с шахматен орнамент. Предварително с тънки пресечени линии е била оформена мрежа от малки квадратчета (2 мм), след което шахматно са редувани гладко поле с вдлъбнато поле.

Фрагмент № 10, обр. 10

Местонамиране: Изкоп 1/югозапад, пласт 13, стратиграфско ниво 225.69-225.95 м.

Формални особености: Фрагментът е от краче на масичка. Крачето е разтворено и има височина над 4,4 см. Запазената част от съда не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: Украсена е цялата външна повърхност на двете съседни стени на крачето. Площта е била предварително разчертана с тънки пресечени линии. Оформена е мрежа от малки квадратчета (7 мм), като шахматно се редуват гладко поле с вдлъбнато поле, инкрустирано с бяла боя.

Фрагмент № 11, обр. 11

Местонамиране: Изкоп 1/югозапад, пласт 13, стратиграфско ниво 225.90 м.

Формални особености: Фрагментът представлява част от легенче на триъгълна масичка с прилежащото към него краче. Ръбът на горната повърхност е прав и заоблен. Двете съседни страни на легенчето оформят ъгъл от около 63º. Легенчето е вписано, с равна основа и вътрешна дълбочина 1,7 см. Запазеното краче е разтворено и е високо 3,4 см. Масичката е била с височина 6,2 см. Фрагментът не позволява да се направи извод за дължината на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, на места е обрушена, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: Украсена е цялата външна повърхност, като върху всяка от двете съседни страни е нанесен различен мотив. Върху едната стена на легенчето и крачето, е разчертана мрежа. Оформени са големи правоъгълни фигури, като шахматно се редуват гладко поле с украсено поле. Във всяко от украсените полета шахматно са разположени неорнаментирани и орнаментирани чрез вдлъбване и инкрустиране с бяла боя малки квадратчета. Върху съседната страна на масичката е врязан и инкрустиран с бяла боя вариант на мотива „стълбичка". Орнаментът представлява успоредно разположени една на друга начупени ленти, запълнени с коси насечки.

Фрагмент № 12, обр. 12

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 13, стратиграфско ниво 225.69-225.95 м.

Формални особености: Фрагментът е от стена на легенче. Ръбът на горната повърхност е прав и равен. Легенчето е вписано и с вътрешна дълбочина 1,2 см. Фрагментът не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е многоделен, за опостнител са използвани фин пясък и органика.

Украса: Върху външната повърхност на стената на легенчето чрез тънки врязани линии е оформена рамка. Пространството в нея е разчертано на мрежа, като шахматно се редуват празни с вдлъбнати и инкрустирани с бяла боя малки квадратчета (5 мм).

Фрагмент № 13, обр. 13

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 13, стратиграфско ниво 225.69-225.95 м.

Формални особености: Фрагментът е от легенче на триъгълна масичка. Ръбът на горната повърхност

е прав и равен. Легенчето е вписано и с вътрешна дълбочина 1,1 см. Фрагментът не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Фрагмент № 14, обр. 14

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, пласт 15, стратиграфско ниво 225.27 м.

Формални особености: Фрагментът е от долна част на разтворено краче на масичка. Запазената част от съда не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък.

Украса: На цялата външна повърхност на крачето, от двете съседни страни е нанесен еднакъв мотив. Шахматно се редуват квадрати (9 мм) с гладка повърхност и вдлъбнати квадрати, запълнени с бяла боя.

Фрагмент № 15, обр. 15

Местонамиране: Изкоп 1/югозапад, пласт 15А, стратиграфско ниво 225.60-225.46 м.

Формални особености: Фрагментът е от стена на легенче на масичка. Ръбът на горната повърхност е прав и равен. Легенчето е вписано и с вътрешна дълбочина 2,2 см. Фрагментът не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък. Има следи от червена боя по вътрешната повърхност.

Украса: Цялата външна повърхност на легенчето е украсена с шахматен мотив – квадрати (6-8 мм) с гладка повърхност се редуват с вдлъбнати квадрати, запълнени с бяла боя.

Фрагмент № 16, обр. 16[2]

Местонамиране: Изкоп 1/североизток, мини сондаж, пласт 17, стратиграфско ниво 225.04-225.18 м.

Формални особености: Фрагментът е от плътно краче на масичка с овално сечение и височина 4,2 см и част от платформата над него с дебелина 1,8 см. Запазеният фрагмент от съда не позволява да се определи големината и формата на масичката.

Технология: Глината е сивочерна, повърхността е излъскана, ломът е едноделен, за опостнител е използван фин пясък и органика.

Украса: липсва.

Цитирана литература:

Ангелова, И. 1992. Предварителные результаты раскопок неолитческого поселения Овчарово-гората. *Studia Praehistorica* 11-12, 41-50.

Вандова, В. 1995. Типология на неолитните култови масички от Южна България. *Археология* XXXVII.4, 1-7.

Венелинова, С., Григоров, В., 2016. Глинени антропоморфни фигурки от неолитното селище до гр. Върбица, област Шумен. *Bulgarian e-Journal of Archaeology* 6.1, 1–19.

Георгиев, Г. 1975. Стратиграфия и характер на културата на праисторическото селище в с. Кремиковци, Софийско. *Археология* XVII.2, 17-30.

Грембска-Кулова М. 2000. Култови масички от къснонеолитното селище при Дамяница, Санданско. В: Николов Н. (ред.) *Тракия и съседните райони през неолита и халколита*, София: Агато, 51-59.

Григоров, В., Венелинова, С., Бояджиев, Я., Гюрова, М., Василев, В. 2016. Археологическо проучване на многослойно селище до град Върбица, област Шумен. *Археологически открития и разкопки през 2015 г.*, София, 78-81.

2 Благодарим на д-р Р. Краус за разпознаването на фрагмента като краче от масичка.

Детев, П. 1959. Материали за праисторията на Пловдив. *Годишник на Народния археологически музей Пловдив* III, 3-80.

Детев, П. 1960. Разкопки на селищната могила „Ясъ тепе“ в Пловдив през 1959 г. *Годишник на Народния археологически музей Пловдив* IV, 5-59.

Калчев, П. 2005. *Неолитни жилища Стара Загора. Каталог на експозицията*. РИМ-Стара Загора.

Наумов, *Л*., Фиданоски, И., Толески, А., Ивковска, А., 2009. Г. *Неолитските заедници во Република Македонија*. Скопје: Данте.

Николов, Б. 1975. Селище от стария неолит при с. Градешница, Врачански окръг. *Археология* XVII.1, 25-40.

Николов, Б. 1981. Праисторически жертвеници от глина. *Изкуство*, 9-10, 43-46.

Николов, В., Мацанова, В., Стефанова, Т., Божилов, В., Бъчваров, К., Гацов, И., Маринова, Е., Нинов, *Л*. 1999. *Селищна могила Капитан Димитриево. Разкопки 1998-1999.* София-Пещера: ИМ - Пещера.

Николов, В. 2005. Култовите масички от тел „Казанлък”. В: Милчева, М. (ред.) *Stephanos Archaeologicos in Honorem Professoris Ludmili Getov* (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum IV). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски”, 510-517.

Николов, В. 2007. Николов. *Неолитни култови масички.* София: Фабер.

Николов, В., Григорова, К., Сиракова Е. 1991. Раннонеолитно селище Слатина в София: първи строителен хоризонт (предварително съобщение). *Археология* XXXIII.3, 13-26.

Панайотов, И., Гацов, И., Попова Ц. 1992. „Помпена станция” близ с. Малык-Преславец – ранненеолитическое поселение с интрамуральным погребениями. *Studia Praehistorica*, 11-12, 51-61.

Радунчева, А., Мацанова, В., Гацов, И., Ковачев, Г., Георгиев, Г., Чакалова, Е., Божилова, Ел. 2002. *Неолитно селище до град Ракитово* (Разкопки и проучвания XXIX), София: ГАЛ-ИКО.

Станев, П. 1988. Археологически данни за духовния живот през неолита в басейна на р. Янтра. *Годишник на музеите от Северна България* 14, 5-21.

Станев, П. 2002. *Самоводене. Неолитна селищна могила*. Велико Търново: Фабер.

Терзийска-Игнатова, С. 2000. Къснохалколитни антропоморфни съдове и култови масички от селищната могила при Юнаците, Пазарджишко. В: Николов, В. (ред.) *Тракия и съседните райони през неолита и халколита*, София: Агато, 113-120.

Тодорова, Х. 1973. Новая культура среднего неолита в Северо-Восточной Болгарии. *Советская археология* 4, 16-31.

Тодорова, Х., Вайсов, И. 1993. *Новокаменната епоха в България (края на седмото-шестото хилядолетие преди новата ера*. София: Наука и изкуство.

Чаусидис, Н. 2009. Балканске „кућарице“ и неолитски керамички жртвеници у облику куће. Во Петровиќ, S. (уред.) *Етнокултуролошки зборник* XIII, 53-72.

Чернаков, *Д*. 2006. Култови масички от неолитното селище при с. Копривец, община Бяла. *Известия на Регионален исторически музей Велико Търново* XXI, 15-26.

Чохаджиев, М. 1978. Селища от ранния неолит в Пернишки окръг. *Thracia antique* 3, 29-41.

Banffy, E. 1997. *Cult objects of the Neolithic Lengyel Culture. Connections and Interpretation*. Budapest: AKAPRINT.

Berciu, D. 1961. *Contribuţii la problemele neoliticului în Romania în lumina noilor cercetări.* Bucureşti : Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Bogdanovič, M. 2004. *Antropomorfne i zoomorfne figurine, žrtvenitsi, hlebni kolači, amuleti.* In Bogdanovicč, M., Babovicč, L. (eds) *Grivac. Naselja Protostarčevačke i Vinčanske culture*, Kragujevac: Centar za naučna istraživanja SANU i Univerziteta: Narodni muzej, 117-144.

Chapman, J. 2000. *Fragmentation in Archaeology. People, Places and Broken Objects in the Prehistory of Sought-Eastern Europe*. London-New York: Routledge.

Čochadžiev, M. 1983. Die Ausgrabungen der neolithischen Siedlung in Pernik. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte*, 52, 26-69.

Domboroczki, L. 2013. Neolithic Cult Objects and Their Symbolism. Moments in Time. In Anders, A, Kulscar, G. (eds) *Prehistoric Studies*. *Papers Presented to Pal Raczky on his 60th Birthday*. Budapest: L'Harmattan Kiado, 487-502.

Gaus, W. 1997. Kulttihschen. In: S. Hiller, V. Nikolov (Hrsg.). *Karanovo 1. Die Ausgrabungen im Südsektor 1984-1992.* Salzburg-Sofia: F. Berger, 235-254.

Georgiev, G., Nikolov, V., Nikolova, V., Čohadžiev, S. 1986. Die neolithische Siedlung Kremenik bei Sapareva Banja, Bezirk Kjustendil. *Studia Praehistarica* 8, 108-151.

Krauß, R. 2014. *Ovčarovo-Gorata. Eine frühneolitische Siedlung in Nordostbulgarien* (Archäologie in Eurasien 29). Bonn: Dr. Rudolf Habelt.

Lazarovici, Ch. 1979. Neoliticul Banatului. Clus-Napoca: Muzeul de Istorie al Transilvaniei.

Lazarovici, C.-M. M. 2002. Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni. *Arheologia Moldovei* XXV. Bucureşti, 47-67.

Lazarovici, C.-M. M. 2003. Pre-Writing Signs on Neo-Eneolithic Altars. In Nikolova, L. (ed.) *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, vol. 1 (BAR International Series 1139), Oxford: Archaeopress, 85-96.

Leshtakov, K., Todorova, N., Petrova, V., Zlateva-Uzunova, R., Özbek, O., Popova, Tz., Spassov, N., Iliev, N. 2007. Preliminary report on the salvage archaeological excavations at the early neolithic site Yabalkovo in the Maritsa valley, 2000 – 2005 field seasons. *Anatolica* XXXIII, 185-234.

Lichardus, J., Iliev, I., Christov, Ch. 2002. Die Karanovo I-IV Perioden an der unteren Tundža und ihre chronologische Stellung zu den benachbarten Gebieten. In Lichardus-Itten, M., Lichardus, J., Nikolov, V. (eds.) *Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien.* (Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 74), Bonn: Dr. Rudolf Habelt, 325-410.

Marangou, C. 1996. Assembling, displaying, and dissembling Neolithic and Eneolithic figurines and models. *Journal of European Archaeology* 4,177-202.

Maxim, Z. 2000. Altars from the Starčevo-Criş and Vinča cultures. *Studia Antiqua et Archaeologica* VII, 121-130.

Minichreiter, K. 2005. Zadubravlje – Cult Objects in the Starčevo Culture Settlement. Zadubravlje – kultni predmeti u naselju starčevačke kulture. *Prilozi Instuta za arheologiju u Zagrebu* 22, 5-24.

Mirea, P. 2011. Between everyday and ritual use – "Small Altars" or "Cult Tables" from Măgura "Buduiaska", Teleorman County (I): The Early Neolithic Finds. *Buletinul Muzeului Judeţean Teleorman, Seria Arheologie 3*, 41-57.

Nica, M. 1976. La culture de Dudeşti en Olténie. *Dacia* XX, 71-103.

Parzinger, H., Schwarzberg, H. 2005. *Aşaği Pinar II. Die mitte – und spätneolitische Keramik*. (Archäologie in Eurasien 18. Studien im Thrakien-Marmara-Raum 2). Mainz: Verlag Philipp von Zabern.

Pavúk, J., Bakămska, A. 2014. Typologie und Chronologie der Neolithischen Altärchen auf dem Balkan. *Slovenská Archeológia* LXII.1, 1-82.

Petrova V., Leshtakov, K. 2014. Early Neolithic small finds from Yabalkovo. In Roodenberg, J., Leshtakov, K., Petrova V. (eds) *Yabalkovo* 1. Sofia: ATE – Ars et Technica, 341-352.

Schwarzberg, H. 2003. On Problems in Identifying Ritual Pottery: The Example of the So-called "Cult-tables". In Nikolova, L. (ed.) *Early Symbolic Systems for Communication in Southeast Europe*, vol. 1. (BAR International Series 1139), Oxford: Archaeopress, 79-84.

Vassits, M. 1910. Die Hauptergebnisse der prächistorischen Ausgrabung in Vinča 1908. *Prächisorische Zeitschrift* 2, 23-39.

Clay miniature tables from the Neolithic settlement near the town of Varbitsa, Shumen district

Svetlana Venelinova, Valeri Grigorov

(summary)

This report presents 16 fragments of clay miniature tables found in the Neolithic settlement near the town of Varbitsa. They derive from different stratigraphic levels. Nine fall in the period Karanovo II-III (№1-9), six are found in layers that are associated with Karnovo II (№10-15) and one originates from a stratigrapic level that represents the boundary between Karanovo I and Karanovoo II (№16). Only six of the finds have an indication for their shape– five are triangular and one is rectangular. Three examples give some information about the height of the artefacts – between 6,2 and 7,7 cm, while the reconstructed length of the walls is around 15 cm. The height of the table bodies varies between 2,5 and 3 cm and the depth of the receptacle ranges from 1,1 to 2,7 cm. Very similar is the height of the legs - around 3 cm, and in only one case the height is over 4,4 cm. The height of the two major elements of the tables (receptacle and legs) shows that their ratio is approximately 1:1.

Despite the highly fragmentary state of the finds, it could be suggested that the tables were made of several pieces of clay. One was used to form the body, while others were shaped for the matching legs. To some extend the breakage of the artefacts is indicative for the separate modelling of the body and the legs.

All but two of the discussed objects were fired at constant temperature, thus the cross-section is even. The firing was performed in kilns with oxygen reduction, which explains the prevailing number of grey-black tables (n=11). The inner and outer surface is smoothened (n=3) or burnished (n=8). In one case, the inner surface has traces of red paint (Fig. 15).

All but two tables are decorated utilizing several types of techniques and ornamentation motifs. The main motif in all decoration techniques, apart from the prickled decoration, is the chequered ornament.

The technological, formal and decorational characteristic of the miniature clay tables from Varbitsa are very similar to the multiple finds of the same kind from other Neolithic settlements at the Balkans. According to their size and shape the tables from Varbitsa belong to the two most popular Neolithic types. Taken as a whole and considering their shape, technology, size and decoration, the tables from Varbitsa have a closest parallel to their counterparts from the settlement Ovcharovo-Gorata, and there is no visible differences in form, size and ornamentation between tables from the early and the late period of the Ovcharovo culture.